

Posudek disertační práce

Martin Dostál, *Projekt religionistické reinterpretace počátků křesťanství v dialogu s novozákonním bádáním*, disertační práce, Praha: Univerzita Karlova, Evangelická teologická fakulta 2014, 231 s.

Předložená disertační práce se zaměřuje na analýzu religionistického projektu „přepisu počátků křesťanství“, který na výroční konferenci Society of Biblical Literature (SBL) v roce 1995 vyhlásil jeden z protagonistů Claremontské teologické školy Burton L. Mack. Seminář, který na projektu několik let pod hlavičkou SBL pracoval a jehož se účastnili především severoameričtí badatelé, své výsledky souborně uveřejnil s určitým zpožděním až v roce 2004, a to ve sborníku s příznačným názvem *Redescribing Christian Origins* (eds. Ron Cameron – Merrill P. Miller, Atlanta: Society of Biblical Literature). Volbu tématu práce je třeba ocenit už s ohledem na okolnost, že projekt po první vlně kritiky Mackových prací z přelomu 80. a 90. let (*A Myth of Innocence: Mark and Christian Origins*, Philadelphia: Fortress Press 1988; *The Lost Gospel: The Book of Q and Christian Origins*, San Francisco: HarperCollins 1993), postihla v teologických kruzích spíše ostentativní ignorance než snaha kriticky se s hlavními tezemi projektu vyrovnat. Předložená práce se tak s určitým časovým odstupem pokouší tento dluh splatit. Vzhledem k předchozímu teologickému i religionistickému vzdělání je autor pro takové téma velmi dobře disponován.

Po nezbytném úvodu, v němž vykresluje půdorys celé práce (s. 10-12), se autor věnuje nejprve vymezení vztahu teologie a religionistiky (s. 13-19) a nastínění hlavních trendů novozákonního bádání (s. 20-32), které projektu předcházelo a na jehož kritice byl projekt do značné míry budován. Hlavní pozornost je po právu věnována podrobné charakteristice projektu, která tvoří většinu předloženého textu (s. 33-160). Teprve poté autor krátce referuje o soudobé kritice projektu, příznačně spadající vesměs do první poloviny 90. let (s. 161-187), a pokouší se zasadit projekt do dalších trendů soudobého bádání (s. 188-201). Souhrnné hodnocení projektu a možností spolupráce s teologicky orientovaným novozákonním bádáním pak podává v závěru práce (s. 202-216).

Autor se poměrně detailně zabývá teoretickým a metodologickým zakotvením projektu (s. 33-72), na němž se vedle Burtona L. Macka podílel především Jonathan Z. Smith a jež má pro hodnocení přínosu i slabín projektu zásadní význam. Věnuje se nejen sociálně vědným důrazům Mackova přístupu, který se soustřeďuje na rozměr sociální identity raně křesťanských skupin a v návaznosti na neomarxistické a neodurkheimovské podněty rozvíjí koncept sociálního formování (*social formation*) a mýtotvorby (*mythmaking*), ale také Smithovu důslednému metodologickému rozlišování genealogických a analogických komparací. To autorovi umožňuje přesvědčivě postihnout jedno ze základních metodologických nedorozumění teologické kritiky tzv. kynické hypotézy, která byla mylně – jako důsledek genealogické komparace – čtena ve smyslu teologického konceptu hledání historického Ježíše. Jak autor několikrát v průběhu práce i v jejím závěru zdůvodněně konstatuje, „[t]ato hypotéza ... vychází z analogické komparace a jejím cílem není demonstrovat původ křesťanství nebo Ježíšových myšlenek v kynické filozofii. (s. 202)“

Jednou z výchozích tezí projektu je totiž metodologicky i teoreticky zdůvodněná rezignace na hledání historického Ježíše a důsledné traktování nejstarších křesťanských pramenů jako

dokladů sociálního formování raně křesťanských skupin, v jejichž mýtovorbě se uplatňují rozdílné sociální zájmy. Jak bylo již naznačeno, autor si pro podrobnější vykreslení konkrétních aspektů projektu vybral témata, jež ve své době vzbudila nejživější teologickou reakci, a to problematiku Q (s. 82-103) a tzv. kynickou hypotézu (s. 104-127). Další aspekty projektu pojímá už jako součást typologie raně křesťanských skupin (s. 128-160), kterou Mack v první verzi předložil již v díle *A Myth of Innocence* (1988). Tím autor poněkud zastřel celkovou proporci zkoumaného projektu. Bylo by na místě explicitně zdůraznit nejen religionistickou distanci od hledání historického Ježíše, ale také chronologické vymezení projektu, jenž se pokusil analyzovat veškeré křesťanské prameny spadající před rok 70, tj. před nejstarší doklad evangelijního mýtu, který podle Macka představuje složitá kompozice *Markova evangelia*, provazující již mýtovorbou předtím oddělených raně křesťanských skupin. V případě kristovských hnutí tak např. zůstala nevyužita možnost kritiky pojmání titulu *christos* jako prostého Ježíšova *cognomen*, již se projektu dostalo i v religionistickém diskursu (srov. J. W. Parrish, „Ron Cameron and Merrill P. Miller (eds.), *Redescribing Christian Origins*. SBL Symposium Series 28. Atlanta: Society of Biblical Literature; Leiden: Brill, 2004“ [rec.], *Method and Theory in the Study of Religion* 20/3, 2008, s. 291-295).

Určitou rezervou práce zůstává ulpívání na diskusi první poloviny 90. let, která logicky nemohla plně reagovat na souborné vydání výsledků projektu ve sborníku *Redescribing Christian Origins* (2004), nemluvě o mladších titulech, jež na sborník navazují – v souvislosti s kristovskými hnutími např. sborník Ron Cameron – Merrill P. Miller (eds.), *Redescribing Paul and the Corinthians*, Atlanta: Society of Biblical Literature 2011. Zaslouženou pozornost naproti tomu autor věnuje další akademické dráze mladšího účastníka původního semináře, Williama E. Arnala, který vstoupil do plodné diskuse s průkopníkem sociologizujících přístupů k ranému křesťanství Gerdem Theissenem v díle *Jesus and Village Scribes, Galilean Conflicts and the Interpreting of Q* (Minneapolis: Fortress Press 2001). Tato spojnice je důležitým momentem v řešení otázky komunikace mezi religionistickým a teologickým diskursem na poli sociálně vědných inspirací. V této souvislosti by mohl být větší prostor věnován paralelnímu projektu s religionistickou ambicí, u jehož počátků stál Heikki Räisänen (*Beyond New Testament Theology: A Story and a Programme*, London: SCM Press 1990; „Die frühchristliche Gedankenwelt: Eine religionswissenschaftliche Alternative zur ‚neutestamentlichen Theologie‘“, in: Christoph Dohmen – Thomas Söding [eds.], *Eine Bibel – zwei Testamente: Positionen biblischer Theologie*, Paderborn: Schöningh 1995, s. 253-265; „Comparative Religion, Theology, and New Testament Exegesis“, *Studia Theologica* 52, 1998, s. 116-129) a jenž je v práci zmíněn jen letmo, bez hlubšího zhodnocení. Räisänen označuje právě Theissena a jeho klíčovou monografii *Die Religion der ersten Christen: Eine Theorie des Urchristentums* (Gütersloh: Chr. Kaiser – Gütersloher Verlagshaus ²2001) za reprezentativní počín tohoto alternativního, wredeovsky laděného směřování.

Z dalších pokračovatelů původního Mackova projektu by mohla být podrobněji zmíněna linie výzkumu „dobrovolných asociací“ (*voluntary associations*), v němž se již v době projektu angažoval zejména John S. Kloppenborg (viz John S. Kloppenborg – Stephen G. Wilson [eds.], *Voluntary Associations in the Graeco-Roman World*, London – New York: Routledge 1996) a v současnosti ji rozvíjejí zejména Richard S. Ascough a Philip A. Harland. Podobně by za zmínku stál výzkum raně křesťanského rituálního stolování, k němuž zásadně

přispěl Hal Taussig (*In the Beginning Was the Meal: Social Experimentation and Early Christian Identity*, Minneapolis: Fortress Press 2009). V určité návaznosti na výstižnou autorovu charakteristiku projektu, který „neúští v historický popis tohoto období, nýbrž usiluje o zachycení sociálních map prvotního křesťanství“ (s. 194), by mohl být též zmíněn současný trend religionistického výzkumu vycházející z teorie sítí. Tyto poznámky jsou však spíše náměty k možnému rozvíjení tématu než zásadní výhradami ke kvalitě práce. Poněkud rozpačitě však v práci vyznívá poměrně rozsáhlá pasáž věnovaná Girardovu pojetí oběti (s. 196-201), která s analyzovaným projektem nijak výrazně nekoresponduje, pokud ovšem nemá představovat „teologizující“ alternativu (pro širší kontext viz zejm. Robert G. Hamerton-Kelly [ed.], *Violent Origins: Walter Burkert, René Girard and Jonathan Z. Smith on Ritual Killing and Cultural Formation*, Stanford: Stanford University Press 1987).

Cenné je autorovo „oddělení“ Mackova pozdního vývoje, v němž se orientuje na aktualizaci křesťanského mýtu v současném životě USA (s. 73-81). Autor zde trefně vede určitou paralelu mezi Mackovou negativní ideologickou aktualizací křesťanského mýtu a pozitivní teologickou aktualizací evangelijního mýtu, kterou Mack v době vyhlášení projektu novozákonnímu bádání vytýkal (s. 207). To by však nemělo zastínit podstatnější problém, který spočívá v Mackově přístupu z doby projektu, jenž staví na vazbě textu a konkrétní náboženské skupiny při utváření její identity. Autor se této problematiky dotýká spíše nahodile v případě kritiky Mackova pojmání hypotetického dokumentu Q (s. 73). Přitom jde zřejmě o nejkritičtější místo Mackovy koncepce, které by mohlo být předmětem bedlivější analýzy. Mack v návaznosti na Ervinga Goffmanna a další sociology předpokládá, že může konkrétní pramen přiřazovat ke konkrétní skupině, jestliže zachycuje vztah k vlastní tradici a k vnějšímu okolí. Pomocí těchto souřadnic pak lze danou skupinu identifikovat. Toto schéma však výrazně komplikuje sdílení týchž textů více skupinami stejně jako ústní tradice, která byla s distribucí textů stále ještě výrazně provázána. Koneckonců je otázkou, zda právě dokument Q nebyl v tomto smyslu písemnou pomůckou pro ústní tradování výroků připisovaných Ježíšovi.

K celkovému rámci práce lze připojit několik principiálních podnětů pro rozpravu, jež bude proto vhodnější formulovat v podobě otázek:

V předmluvě jsou teologie a religionistika charakterizovány jako „autentické vědecké disciplíny“ (s. 8). Čím je vymezena „autentičnost“ vědecké disciplíny?

Co má být principem „dialogu mezi religionistikou a teologií“ (s. 9)? Jak se takový „dialog“ liší od vědecké diskuse, která je důležitým nástrojem verifikace či falzifikace vědeckých výroků? Nejde zde o analogické přenesení „mezináboženského dialogu“ do vědeckého diskursu?

Z drobných nedopatření lze upozornit např. na mylné připsání analýzy chrámového státu pomocí os čistoty a moci Mackovi (s. 122), který jej však přebírá od Smithe (viz Jonathan Z. Smith, *To Take Place: Toward Theory in Ritual*, Chicago – London: The University of Chicago Press 1987, s. 47-73). Podobně není na místě argumentovat příkladem Davida a Šalomouna, jejichž existenci v rámci starozákonních studií „nikdo nezpochybňuje“ (s. 167, pozn. 531), a to s ohledem na současnou diskusi na poli izraelské archeologie (blíže viz např. Israel Finkelstein – Neil Asher Silberman, *David a Šalomoun: Počátky mesianismu ve světle moderní archeologie*, Praha: Vyšehrad 2010). Některé nepřesnosti jsou způsobeny nedotaženou formulací nebo přílišnou závislostí na anglické předloze. Nejkriklavěji v případě

překladových nedorozumění, např. „[l]egislatura a politika se stala úřadem kněží a princezen (*princes*), kterým předsedal velekněz“ (s. 123, pozn. 393); „folkové tradice (*folk traditions*)“ (s. 141) apod. Jde však o detaily, které nemají zásadní vliv na celkové vyznění práce.

Předložená disertační práce svědčí o schopnosti autora vyrovnat se s metodologicky náročným tématem a rozsáhlou sekundární literaturou. Znovu se vrací k tématu, jež na poli teologie dosud nebylo dostatečně zhodnoceno, a současně nabízí určité podněty pro aktuální diskusi. Práci proto doporučuji k obhajobě a přikláním se k jejímu pozitivnímu hodnocení.

V Brně dne 3. 3. 2015

PhDr. Dalibor Papoušek, Ph.D.

Ústav religionistiky FF MU
Arna Nováka 1, 602 00 Brno